

Osamdesetih i devedesetih godina dvadesetog veka, sa sve širom upotrebom računara, u svakodnevni govor je ušao niz novih, »kompjuterskih« pojmova. Jedan od njih je bio i *interfejs* (engl. *interface*) kojim se u tehnici označava poseban deo računarskog sistema koji omogućava komunikaciju dva fizički ili logički različita elementa (kao što su čovek i računar ili računar i neki drugi uređaj). Taj pojam je još tada privukao posebnu pažnju jer je preuzeo deo značenja koji je, do njegove pojave, pripadao *mediju*.

U teoriji je *medij* već bio nejasan pojam čije se značenje rasplinulo u brojnim teorijskim diskursima. Teoretičar medija Zigfrid Zjelinski (Siegfried Zielinski) je uzroke za takvo stanje objasnio na sledeći način: »Šta mediji jesu ili mogu biti, definisano je veoma često u toku 1990-tih tako da više nije jasno šta ova reč, upotrebljena kao koncept, zapravo označava. Ova inflacija definicija ima veze sa činjenicom da su ekonomske i političke sile shvatale medije sve ozbiljnije pa su se oni koji su se bavili definisanjem našli pod povećanim pritiskom. [...] Dodajući medije u svoj kurikulum, instituti, fakulteti, akademije i univerziteti su se nadali da će dobiti veći pristup osoblju i opremi.«¹ S druge strane, srodni koncept interfejsa je do danas ostao

1 Siegfried Zielinski, *Deep Time of the Media*, The MIT Press, 2006. str. 32. (preveo O. J.) *Ako nije drugačije naznačeno, svi naredni citati iz strane literature su prevod autora.*

teorijski neiskorišćen, pa u njemu i dalje prepoznajemo mogućnost da se pojam medija redefiniše i učini funkcionalnijim. I više od toga – verujemo da se na njegovoj osnovi može formulisati jedan novi, »interfejsni« teorijski model komunikacije koji bi omogućio bolje razumevanje promena koje su donele savremene komunikacione tehnologije.

Naš cilj, dakle, nije analiza i kritika stručnog žargona već rekonceptualizacija teorije medija. Ovom knjigom želimo da predložimo opšti teorijski koncept interfejsa koji može pomoći da se celokupna problematika teorije medija sagleda na nov način (jer je svaka teorija interfejsa implicitno i teorija medija).

Pošto je pitanje interfejsa posebno značajno u računarskim naukama, gde postoji veliko interesovanje za ovu temu, naglašavamo da ovo nije knjiga iz oblasti dizajna ili programiranja interfejsa već iz opšte teorije medija. I pored toga, smatramo da ona može biti od koristi i stvaralocima u pomenutim oblastima jer teorijska pitanja koja se razmatraju, različite ideje o prirodi interfejsa koje se predstavljaju i zaključci do kojih se dolazi, mogu poslužiti kao inspiracija za drugačiji pristup, razumevanje i sagledavanje praktičnih problema.

Pred sebe smo, dakle, postavili zadatak da odgovorimo na pitanja za koja nam se čini da savremene teorije medija još uvek nisu dale jasan odgovor: Šta je interfejs? Kakva je njegova funkcija u komunikaciji i kako se ona ostvaruje? Šta je medij? Kakva je razlika između medija i interfejsa, i u kakvom odnosu oni stoje?

Nadamo se da odgovori na ova pitanja neće odbiti čitaoca mogućom isključivošću ili jednoznačnošću, koja može da nastane kao posledica želje za jasnoćom koja je teoriji medija danas tako neophodna, već da će ga podstaći da i sam istražuje ovu temu koju smatramo jednom od ključnih u savremenoj teoriji medija.

Zahvaljujem se svom mentoru, profesoru dr Miodragu

Šuvakoviću, koji mi je sa razumevanjem i strpljivošću pomogao da se izborim sa izabranom temom. Takođe se zahvaljujem, na zapažanjima i sugestijama, članovima komisije pred kojom je disertacija odbranjena, profesorima: dr Neveni Daković, dr Vesni Mikić, dr Jerku Denegriju i dr Novici Miliću.

Hvala na savetima, literaturi i svakoj pomoći u izradi disertacije i pripremi ove knjige: dr Velimiru Abramoviću, Zoranu Stefanoviću, Mihailu Iliću Ilkeu, Andrei Brbaklić, Ivanu Mitroviću, dr Petru Grujičiću, dr Peteru Maru, Ladislavu Raičeviću, Ivanu Krasnjuku, Martinu Srebotnjaku, Milanu Puziću, Aleksandru Iliću, Vladanu Rakonjcu, Đorđu Krivokapiću i Marku Srdanoviću.

Posebno sam zahvalan tetki Dragici, roditeljima, bratu i mojoj Jeleni, za безусловnu podršku koju sam od njih dobio. Njima i posvećujem ovu knjigu.

Oleg Jeknić,
Beograd, mart 2014.

1. ~~UVOD~~

Osnovna hipoteza ove teorije je sledeća: svaka komunikacija u kojoj učestvuje čovek se odvija preko njegovih čula, zbog čega u svakom komunikacionom sistemu nužno mora postojati element koji ima funkciju da informacije prilagodi čulnom sistemu čoveka. Taj element se naziva *interfejs* i funkcionalno se razlikuje od *medija* kao *sredstva* za prenos informacija.¹

Na osnovu ove hipoteze sledi da svaki komunikacioni sistem čine, ili se on može svesti na tri nužna elementa: *interfejs* – kao izvor čulima dostupnih informacija, *medij* ili *sredstvo* za prenos informacija od interfejsa do čoveka tj. *subjekta* kao trećeg elementa svakog komunikacionog sistema.

Pod pojmom *interfejs* podrazumevamo, dakle, nužni element svakog komunikacionog sistema koji ima funkciju *izvora* informacija koje su prilagođene opažajnom sistemu subjekta. Interfejs smatramo prvenstveno epistemološkim pitanjem jer komunikacione sisteme posmatramo kao saznajne sisteme i analiziramo funkciju interfejsa u procesu razmene i saznanja informacija.

1 Pod *komunikacionim sistemom* u opštem smislu podrazumevamo jasno određeni skup tehničkih elemenata i procesa kojima se ostvaruje prenos informacija između nekog izvora i čoveka kao *subjekta* tog sistema. Celokupnost tih elemenata čini jedan komunikacioni sistem.

Osnovna naučna metoda ovog istraživanja je komparativna analiza. Nju primenjujemo na opšti pojam ili kategoriju *interfejsa* – opisno: »ono što informaciju čini dostupnom opažanju i/ili saznanju«. Poređićemo i analizirati sadržaj ovog pojma u četiri oblasti: računarskim naukama, filozofskim teorijama saznanja, teorijama percepcije i teorijama medija i komunikacija. Ukazaćemo na konceptualne analogije koje postoje u pomenutim oblastima između termina: *interfejs* (računarske nauke), *objekat saznanja ili reprezent*² tog objekta (teorije saznanja), *perceptivna površina* (teorije direktne percepcije) i *izvor informacija* (informacione i komunikacione teorije). Komparacija, kao najopštija naučna metoda, najbolje odgovara našem konačnom cilju a to je objašnjenje opšteg teorijskog pojma (termina i koncepta) interfejsa i izvođenje na njemu zasnovanog strukturnog modela komunikacije.

Pošto psihologija uopšte, a psihologija percepcije posebno, deli pojmovni aparat i sa prirodnim i sa društvenim naukama, izabrali smo je kao odgovarajuću oblast za formulisanje univerzalnog koncepta interfejsa i Interfejsnog modela komunikacije. Konceptualna i terminološka osnova teorije direktne percepcije Džejsma Gibsona (James J. Gibson) pruža mogućnosti da se uspostavi puna i jasna relacija između oblasti koje želimo da poredimo i analiziramo – ona deli pozitivizam i epistemološki realizam sa prirodnim i tehničkim a pojmovni aparat sa humanistič-

2 *Reprezent* je ono što reprezentuje tj. zastupa, predstavlja ili, generalno, stoji umesto stvari koja je odsutna i do koje ne možemo direktno doći (u svesti, opažanju, saznanju). Ovaj pojam se koristi se u filozofskoj doktrini koja se naziva *reprezentacionalizam* i koja se zasniva na stavu da »čovjekov um (ili ponekad mozak) radi na predstavljanju stvari ili osobina stvari koje opažamo ili o njima mislimo« (Sajmon Blekburn, *Oksfordski filozofski rečnik*, Svetovi, Novi Sad, 1999. str. 371.)

kim i društvenim naukama tj. sa filozofijama i teorijama medija i komunikacija.

Ova knjiga se sastoji od pet celina. U prvoj se šire ukazuje na teorijski okvir istraživanja i navode razlozi za njegov izbor. Posebna pažnja će biti posvećena definisanju osnovnih pojmova (*medij* i *interfejs*), što smatramo neophodnim postupkom u izvođenju ove teorije zbog terminološke neodređenosti koja vlada teorijom medija (i postojećim teorijama interfejsa) kao i zbog uverenja da na taj način preciznije možemo ukazati na sopstvenu teorijsku poziciju. Biće dat istorijski pregled razvoja termina i koncepta interfejsa i medija u filozofiji i biće ukazano na prvobitno shvatanje ovih pojmova, koje se danas uglavnom smatra »prevaziđenim« (mediji kao materijalna sredstva prenosa informacija), jer je, navodno, »prevaziđena« i filozofska osnova na kojoj su oni nastajali. Posebno ćemo istaći značaj koji shvatanje odnosa subjekat-objekat ima u teoriji medija, jer stavovi spram ovog pitanja imlicitno određuju i konceptualizaciju interfejsa, odnosno medija, kao teorijskih pojmova.

Drugi deo knjige čini izvođenje *Interfejsnog modela komunikacije*.³ Koncept interfejsa kao *sučelja* dva sistema će najpre biti objašnjen analogijom sa Gibsonovim konceptom *perceptivne površine* (površine objekta opažanja) koja je i *izvor informacija*. Na osnovu Gibsonovog modela direktne percepcije biće izveden i objašnjen Interfejsni model komunikacije. Njime će biti pokazano da se interfejs, u opštem smislu, može smatrati nužnim elementom svih saznajnih, odnosno komunikacionih sistema, koji ima funkciju da informaciju (koja dolazi iz čulima nedo-

3 Izraz *model komunikacije* obično podrazumeva grafičku reprezentaciju elemenata komunikacije i procesa njihove interakcije. Predložićemo strukturni model komunikacije koji ima tri elementa. Pod izrazom *strukturni model* podrazumevamo model koji opisuje strukturu nekog sistema kao i funkcije koji elementi ostvaruju u njemu.

stupnog sistema ili postoji u obliku koji im nije prilagođen) prilagodi čulima. Funkcionalnost predloženog modela će biti proverena na konkretnim primerima u oblasti telekomunikacija.⁴ Baveći se tehnološkim aspektima savremenih telekomunikacionih sistema, pokazaćemo da je pitanje medija u tehnici i prirodnim naukama komplikovano i vezano za brojna otvorena pitanja, baš kao što je to slučaj i u teoriji medija. Potom ćemo se okrenuti Makluanovoj (Marshall McLuhan) teoriji medija. Reinterpretiraćemo njegov pojam medija i strukturni model komunikacije u skladu sa predloženim konceptom interfejsa. Makluan je izabran kao autor, po opštem mišljenju, jedne od najuticajnijih teorija koja je pružila sveobuhvatan pogled na medije (obuhvatila je i društvene i tehničke aspekte medija i medijacije). Cilj je da pokažemo kako se Makluanov koncept medija kao čulnih produžetaka može redefinisati uvođenjem koncepta interfejsa i da ukažemo na nove perspektive za razumevanje velikog nasleđa njegove teorije.

U trećem delu knjige opširnije će biti razmatran koncept *subjekta saznanja* u filozofiji. Ukazaćemo na uticaj koji je ovaj filozofski koncept ostvarivao i još uvek ostvaruje, najčešće implicitno, na shvatanje interfejsa i medija u teoriji medija. Bavićemo se »topologijom subjektiviteta« tj. istražićemo istorijske koncepcije tela kao područja i granice subjektiviteta. Opširnije ćemo se baviti Kantovom (Immanuel Kant), Merlo-Pontijevom (Maurice Merleau-Ponty), Bergsonovom (Henri Bergson) i Hansenovom (Mark B. N. Hansen) filozofijom. Ovakav izbor je načinjen u skladu sa željom da se prikažu ključne faze razvoja shvatanja epistemološke funkcije tela u sučeljavanju subjekta sa informacijama o objektivnom svetu u savremenoj filozofiji. Kantova teorija saznanja (uz kraći prikaz transcendentale fenomenologije) je izabrana kao primer istorijske

4 Telekomunikacione sisteme smo izabrali kao primer zbog toga što su tehnološki najnapredniji i društveno najuticajniji komunikacioni sisteme današnjice.

prekretnice u filozofiji kojom je problematizovana epistemološka funkcija fizičkog tela kao »medija« između subjekta i sveta; Merlo-Pontijeva fenomenologija percepcije zbog koncepta *otelovljenog subjekta* kojim je telesnost vraćena u žižu interesovanja filozofije i koja je istakla koncept *taktilnosti* kao oblika komunikacije subjekta sa (tehničkim) objektima, koji je danas vrlo aktuelan; Bergsonova filozofija zbog shvatanja *afektivnosti* kao medija koji povezuje prostorni i vremenski aspekt bivstvovanja ljudskog subjekta; a »filozofija novih medija« Marka Hansena kao moderna sinteza svih pomenutih uticaja na filozofiju i teoriju medija (Hansen je autor najobimnijeg teorijskog rada posvećenog pitanju interfejsa).

U četvrtom delu knjige ćemo se baviti prikazom postojećih teorija interfejsa koje uglavnom nastaju u okviru dominantnog, semiotičkog pristupa medijima.⁵ Analiziraćemo modele komunikacije koji su, manje ili više eksplicitno, dati u malobrojnim savremenim teorijama interfejsa i porediti ih sa našim Interfejsnim modelom, što će biti i neka vrsta provere njegove univerzalnosti. Izdvojili smo one autore teorija interfejsa čije radove smatramo najznačajnijim jer su formulisani kao celoviti sistemi (bez obzira na njihov obim), vodeći računa da to ujedno budu i primeri razvojnih faza koje je prošla teorija interfejsa (i medija) u poslednjih stotinak godina. To su teorije interfejsa

5 Semiotika (ili semiologija) je »nauka o znacima«, odnosno naučna disciplina koja proučava različite označavalačke sisteme i njihovo funkcionisanje u okviru kulture. Semiotičke teorije medija se bave problemima značenja u komunikaciji. Pošto se komunikacija posmatra kao razmena znakova ona je postala osnovno polje istraživanja semiotike. Semiotičke teorije interfejsa ćemo nazivati i »reprezentacionalitičkim teorijama«, zbog preovlađujućeg shvatanja na kojem počivaju a po kojem je interfejs reprezent nekog odsutnog objekta (znak stoji umesto nekog referenta kojem ne možemo direktno pristupiti).

Mihaja Nadina (Mihai Nadin), Leva Manoviča (Lev Manovich), Andrea Nuseldera (André Nusselder) i Aleksandra Galoveja (Alexander Galloway).

U zaključku ćemo predložiti moguću klasifikaciju svih predstavljenih (implicitnih i eksplicitnih) teorija interfejsa (i medija). Klasifikaciju smo izvršili na osnovu epistemološkog modela sveta na čijim osnovama nastaju date teorije, odnosno, prema vrsti relacije koje uspostavljaju pretpostavljeni subjekat i objekat saznanja. Teza o elektromagnetskom zračenju kao tehničkom »mono-mediju« u zaključku je sublimisana u metaforu svetlosti kao univerzalnog medija. Smatramo da je metaforično izražavanje, iako u teoriji rizično zbog nužne simplifikacije, najprikladniji način da se izvede potrebna generalizacija a rezultati istraživanja učine slikovitijim i razumljivijim širem krugu čitalaca.